

Андрій ДЕРЛИЦЯ

кандидат економічних наук,
викладач,
кафедра фінансів та економіки,
Подільський спеціальний навчально-
реабілітаційний соціально-
економічний коледж, Україна
E-mail: derlytsya@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5123-1584
ResearcherID: H-6806-2017

© Андрій Дерлиця, 2020

Отримано: 15.11.2020 р.
Прорецензовано: 23.11.2020 р.
Рекомендовано до друку: 16.12.2020 р.
Опубліковано: 16.12.2020 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТРАНСАКЦІЙНОГО АНАЛІЗУ СУСПІЛЬНИХ ФІНАНСІВ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Одним із найменш розроблених напрямків теорії економічного інституціоналізму є трансакційний аналіз суспільних фінансів. Його складова – теорія трансакційних витрат головним чином застосовується до сфери функціонування суб'єктів у господарюванні та фінансового ринку. Це обумовлює необхідність дослідження трансакцій у суспільних фінансах, як економічного феномену, що потребує комплексного підходу та виходить за рамки виключно трансакційних витрат.

Мета. Метою є вивчення концептуальних основ, методу та ключових сфер трансакційного аналізу суспільних фінансів, як наукового напрямку інституційних досліджень.

Метод. Для реалізації поставленої мети використовувалися такі загальнонаукові методи: наукової абстракції, при виділенні сутнісних рис трансакційного аналізу суспільних фінансів; порівняльний аналіз, при оцінці відмінностей трансакційних витрат у суспільному та ринковому секторі; системний підхід при виокремленні складових трансакційного аналізу суспільних фінансів.

Результати. Розглянуто трансакційний аналіз суспільних фінансів, як складову інституційного дослідження суспільних фінансів. Показано роль трансакційних витрат у публічній сфері та обґрунтовано їх здатність позитивно впливати на ефективність суспільних фінансів внаслідок забезпечення оптимізації алокації ресурсів у суспільному секторі. Вказано, що трансакційні витрати у публічній сфері є необхідним елементом за забезпечення відповідності попиту та пропозиції при постачанні суспільних благ, інших послуг держави, що веде до збільшення корисності учасників колективної взаємодії. Дано характеристику методу трансакційного аналізу суспільних фінансів та його особливостей. Окремлено основні напрямки трансакційного аналізу суспільних фінансів із позицій порівняння трансакційних витрат, трансакційних втрат і трансакційних вигод. Показано дуалістичну природу трансакційних витрат у їх зв'язку із трансформаційними витратами.

Дерлиця А. Концептуальні основи трансакційного аналізу суспільних фінансів. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 3. С. 72-80.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.03.0072>

Ключові слова: суспільні фінанси; інституції; трансакційний аналіз; трансакційні витрати; трансакційні вигоди; трансакційні втрати; трансформаційні витрати.

UDC 330.1:336.1

JEL classification: D23, H10

Andrii DERLYTSIA

*PhD in Economics,
Lecturer,
Department of Finance and Economics,
Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College, Ukraine
E-mail: derlytsya@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5123-1584
ResearcherID: H-6806-2017*

© Andrii Derlytsia, 2020

Received: 15.11.2020
Revised: 23.11.2020
Accepted: 16.12.2020
Online publication date: 16.12.2020

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Andrii Derlytsia (Ukraine)

THE CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF TRANSACTIONAL ANALYSIS OF PUBLIC FINANCE

ABSTRACT

Introduction. One of the least developed areas of the theory of economic institutionalism is transactional analysis of public finance. Its component – the theory of transaction costs, is mainly applied to the sphere of functioning of economic entities and the financial market. This necessitates the study of transactions in public finance as an economic phenomenon that requires an integrated approach and goes beyond purely transaction costs.

The purpose of the article. The aim is to study the conceptual foundations, method and key areas of transactional analysis of public finance as a scientific field of institutional research.

Method. To achieve this goal, the following general scientific methods were used: scientific abstraction, in highlighting the essential features of transactional analysis of public finance; comparative analysis, when assessing the differences in transaction costs in the public and market sectors; a systematic approach in identifying the components of transactional analysis of public finance.

Results. Transactional analysis of public finance as a component of institutional research of public finance is considered. The role of transaction costs in the public sphere is shown and their ability to positively influence the efficiency of public finance due to the optimization of resource allocation in the public sector is substantiated. It is indicated that transaction costs in the public sphere are a necessary element to ensure compliance with supply and demand of public goods and other state services, which leads to increased utility of participants in collective interaction. The characteristic of the method of transactional analysis of public finance and its features is given. The main directions of transactional analysis of public finance from the standpoint of comparison of transaction costs, transaction losses and transaction benefits are outlined. The dualistic nature of transaction costs in relation to transformation costs is shown.

Derlytsia, A. (2020). The conceptual foundations of transactional analysis of public finance. *Economic analysis*, 30 (3), 72-80.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.03.0072>

Keywords: public finance; institutions; transaction analysis; transaction costs; transaction benefits; transaction losses; transformation costs.

Вступ

Одним із перспективних напрямків подальшого розвитку вітчизняної фінансової науки є імплементація досягнень Західної інституційної теорії. Узагальнення доробку найавторитетніших представників інституціоналізму, зокрема робіт О. Вільямсона [1] та Д. Норта [2], дозволяє виокремити три ключових складових предмету досліджень даної теорії: інституції-норми, інституції-організації та трансакції. Важлива заслуга інституційного напрямку економічної науки полягає у тому, що він приділяє увагу дослідженню трансакційних витрат. Адже економічна теорія трансакційних витрат (transaction cost economics), яка підняла на науковий рівень аналіз проблематики трансакційних витрат, є складовою частиною нової інституціональної економічної теорії [1, с. 16].

Як на Заході, так і в Україні теорія трансакційних витрат головним чином застосовується до сфери функціонування суб'єктів господарювання та фінансового ринку. Як зазначає О. Вільямсон, у роботі «Економічні інституції капіталізму», написаній у 1985 році: «сфера, до якої економічна теорія трансакційних витрат зробила незначний, хоча й багатообіцяючий внесок – це державні фінанси» [1, с. 400]. З того часу цілісної теорії трансакційного аналізу суспільних фінансів не побудовано. Підтвердженням цього є постановка питання у самій назві роботи іншого дослідника – Д. Руйтера в 2005 році – чи придатна теорія трансакційних витрат до сфери державного управління? [3].

Даючи позитивну відповідь на вказане питання, одночасно спробуємо поставити проблему у дещо ширшому ключі – необхідності вивчення трансакцій у суспільних фінансах, як економічного феномену, що потребує комплексного підходу та виходить за рамки виключно трансакційних витрат. За такого бачення трансакційний аналіз суспільних фінансів є інституційним дослідженням трансакцій в усій багатогранності створюваних ними ефектів.

Основи аналізу трансакцій закладено у роботах таких авторитетів західної економічної думки, як Р. Коуз, Дж. Коммонс, О. Вільямсон, Д. Норт, Дж. Ходжсон та інших. На вітчизняних теренах застосування теорії трансакційних витрат до аналізу фінансової та фіскально-бюджетної тематики також ще знаходиться на етапі становлення. Над нею працювали лише окремі автори, зокрема: Л. В. Лисяк [4], Т. В. Паєнтко [5], Я. В. Матузка та В. І. Горбатюк [6].

Мета статті

Метою є окреслення концептуальних основ, методу та ключових сфер трансакційного аналізу

суспільних фінансів, як наукового напрямку інституційних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження

Трансакцією, на відміну від акції (індивідуальної дії), є операція, яка зачіпає інтереси, або здійснює вплив на кількох осіб. Тобто трансакція є колективною взаємодією, пов'язуючи відносинами певних суб'єктів. Дані відносини, згідно Дж. Коммонса: бувають наступних видів: торгівельні трансакції (bargaining transactions) – обмінні операції; управлінські трансакції (managerial transactions), що є відносинами ієрархічного підпорядкування; та трансакції нормування (rationing transactions) – відносини законодавчого регламентування [7, с. 4].

Під трансакціями у суспільних фінансах розуміють економічні потоки (economic flow), що виникають у процесі взаємодії між інституційними одиницями за взаємною згодою, чи під дією закону, а також всередині інституційних одиниць [8, с. 40]. На відміну від ринкової взаємодії, де операції здійснюються на добровільній основі, в суспільному секторі трансакції базуються переважно на державному примусі. Відповідно, трансакції у суспільному секторі можуть набувати форми не лише обмінних операцій (exchange), коли передача товару, послуги, активу, або праця передбачає рівнозначну зворотну оплату, але й трансфертних операцій (transfer), що допускають повністю, або частково нееквівалентний обмін [8, с. 41].

Доволі часто у наукових публікаціях трансакції згадуються у контексті суспільного сектору (public sector transactions) [9, с. 319], а не суспільних фінансів. На нашу думку, оскільки відповідно до інституційної теорії, суспільний сектор передовсім є сукупністю певних інституційних одиниць, а суспільні фінанси концентрують увагу на доходах, видатках та інших потоках, використання саме останньої семантичної конструкції більше відповідає природі трансакцій. Погляд із позицій трансакцій є особливо перспективним для вітчизняної фінансової науки з огляду на її схильність до трактування фінансів, як певних «відносин». Вважаємо перспективним розгляд питання про заміну концепту відносин, як стрижня вітчизняної фінансової науки, на концепт трансакцій з огляду його більшої конкретності, а також зрозумілості для західної економічної науки.

Трансакційний аналіз є складовою інституційного аналізу, у його вивченні інституцій, як норм-правил, а також функціонування інституційних одиниць (структур та організацій). В першу чергу він акцентує увагу на трансакціях та їх особливостях і ефектах, одним із яких є трансакційні витрати.

Трансакції можуть бути зовнішніми (між суб'єктами) та внутрішніми (в середині організації). Тож можна виділити два перспективних напрямки застосування трансакційного аналізу у суспільних фінансах:

- зовнішній трансакційний аналіз взаємозв'язків інституційних одиниць: платників податків, споживачів благ, одержувачів трансфертів і допомог, бюджетних установ, розпорядників бюджетних коштів, і т. д;
- внутрішній трансакційний аналіз функціонування інституційних одиниць у суспільному секторі (зокрема бюджетних організацій). Заслугою трансакційної теорії є те, що вона придатна саме до аналізу внутрішніх процесів організації. Як зазначає О. Вільямсон «економічна теорія трансакційних витрат застосовує мікроаналітичний підхід до вивчення економічної організації» [1, с. 1]. Це робить її корисною зокрема для дослідження функціонування бюджетних установ.

Трансакційними витратами є витрати, які виникають при здійсненні трансакцій, операцій, укладанні та виконанні угод. Вони є витратами ресурсів і часу на укладання угоди, а також асоціюються із втратами, що виникають у випадку укладення неповної, неефективної угоди, або такої, яка була порушена однією із сторін. Трансакційні витрати часто порівнюють із тертям у механічних системах. Вони виникають в економіці, як «вартість переміщення товару або послуги через технологічну відокремлювану площину взаємодії» [1, с. 1]. Ключем до розуміння трансакційних витрат є небезкоштовність інформації, оскільки вони значною мірою складаються з витрат на вимірювання цінних атрибутів того, що обмінюється, а також витрат на захист прав по нагляду за дотриманням угод і забезпеченням їх виконання [2, с. 40].

Л. В. Лисяк під трансакційними витратами розуміє «сукупність витрат, які включають пошук інформації, ведення переговорів, укладання контрактів, прямий чи непрямий вимір певних властивостей предмета контракту (якості продукту, рівня кваліфікації тощо), специфікацію прав власності, захист прав власності, опортуністичну поведінку» [4, с. 29]. Т. В. Паєнко дає таке визначення трансакційних витрат у сфері фінансів: «це всі витрати, які пов'язані із обґрунтуванням, розробкою, впровадженням фінансових рішень, аналізом і контролем за їх виконанням» [5, с. 46]. Можна припустити, що трансакційні витрати, як витрати на ведення переговорів, укладення угод, досягнення домовленостей є більш суттєвими саме у сфері суспільних фінансів. Адже тут формується колективне рішення, яке досягнути набагато складніше, ніж у ієрархічних виробничих системах і

між суб'єктами ринкової взаємодії, де угоди є стандартизованими та здійснюються у відпрацьованому для цього середовищі.

Прийнято вважати, що трансакційні витрати на пряму не пов'язані зі створенням вартості, забезпечуючи лише реалізацію трансакцій у ході зміни власника продукту, включаючи перехід прав власності (та охорону цих прав) від одних інституційних одиниць до інших. Дана теза потребує окремої оцінки стосовно сфери суспільних фінансів.

З часу визначальної роботи Р. Коуза [10], на ринкові інститути почали дивитись, як на структури, що дозволяють впорядкувати трансакції і знизити трансакційні витрати. Тобто останні фактично розглядались під негативним кутом, що загалом є справедливим для ринкової взаємодії, яка прагне до мінімізації будь-яких витрат. Натомість у публічній сфері, для реалізації ефективної фінансової політики у вимірі формування оптимального для суспільства/громади рішення, необхідною є значна сукупність дій по підготовці, досягненню компромісів і контролю, що пов'язане із значними витратами, які є необхідною складовою досягнення позитивного ефекту.

Інституційна теорія не завжди достатньо акцентує увагу на тому, що саме трансакції обміну, як основа ринкової економіки, приводять до зростання корисності учасників взаємодії. Тобто вигоди обміну проявляють себе саме завдяки реалізованим трансакціям, адже внаслідок здійснення операцій обмінного характеру досягається зростання корисності у вигляді так званого споживчого надлишку. Перспективним та одночасно складним завданням аналізу є дослідження внеску трансакцій, трансакційних витрат у зростання вигод і корисності при зміні деталей інституційної організації. Адже фактично це передбачає, що поряд із трансакційними втратами існують також і *трансакційні вигоди*. Окрім цього, можна припустити, що певні види трансакційних витрат не призводять до вказаного позитивного ефекту, виступаючи, по-суті, *трансакційними втратами*. Таким чином, трансакційний аналіз повинен концентрувати свою увагу на трансакційних витратах, трансакційних втратах і трансакційних вигодах, що дозволить говорити про певний балансуєчий результат впливу інституційного способу організації трансакцій на економічну ефективність.

Дане питання може бути сформульоване і стосовно суспільних фінансів: якими є трансакційні вигоди та їх особливості у публічній сфері? На наш погляд, вони проявляються через отримання відповідного потребам та запитам індивідів рішення. Тобто трансакційні витрати у сфері суспільних фінансів є необхідним механізмом

забезпечення відповідності попиту та пропозиції при постачанні суспільних благ, інших послуг держави, що веде до збільшення корисності учасників колективної взаємодії.

Говорячи мовою традиційної мікроекономіки, трансакційні витрати дозволяють забезпечити оптимальну алокацію ресурсів у суспільному секторі. Адже те, що у ринковій системі відбувається за допомогою вбудованих автоматичних регуляторів ринку, у сфері суспільних фінансів здійснюється шляхом складного механізму колективного погодження, вимагаючи значних трансакційних витрат для збільшення ефективності системи. Для прикладу, заходи по підвищенню прозорості суспільних фінансів пов'язані із необхідністю здійснення трансакційних витрат, однак завдяки ним стає можливим підвищення ефективності, яке покриває розмір самих трансакційних витрат. До обґрунтування питання доцільних масштабів вкладення ресурсів у подолання проблем відсутності інформації та невизначеності (як вагомих джерел зростання трансакційних витрат) уже здійснювались наукові спроби застосувати загальне маржиналістське правило: зростання витрат на пошук інформації є доцільним доки граничні витрати пошуку і отримання інформації не будуть рівні очікуваному граничному доходу [11, с. 291.] Вважаємо, що даний принцип можна загалом застосувати і до трансакційного аналізу у сфері суспільних фінансів.

Західна економічна наука традиційно приділяє багато уваги індивідуальній поведінці, мотивації та аналізу того, що лежить в основі індивідуального вибору. Саме від даних базових припущень вибудовує моделі мейнстримний економікс, роблячи висновки стосовно результатів економічної взаємодії за різних умов. Інституціоналізм певною мірою продовжує та поглиблює дослідження економічного процесу шляхом включення в аналіз інституційних форм, в яких здійснюється даний процес, вивчаючи правила, учасників взаємодії та їх взаємини. Особливість застосування трансакційного аналізу до сфери суспільних фінансів полягає у тому, що суспільний вибір структурно і організаційно є набагато складнішим і включає у себе величезну кількість інституційних одиниць, суб'єктів, норм, правил та трансакцій. Особливими є і процеси контролю за дотриманням досягнутих домовленостей, оскільки виконання та реалізацію державної фінансової політики здійснює бюрократія та інші організаційні структури (наприклад бюджетні організації), які не функціонують за законами ринку.

Інституціоналізм загалом базується на більш складних, але і одночасно більш реалістичних поведінкових припущеннях, ніж мейнстримний

економікс. Дані припущення також мають індивідуалістичну основу і виходять із гіпотези, що індивіди роблять вибір на основі суб'єктивно виведених моделей в умовах неповноти інформації [2, с. 29]. У порівнянні з іншими методами дослідження економічної організації, економічна теорія трансакційних витрат має: більш мікроаналітичний характер; враховує важливість специфіки активу; покладається на порівняльний інституційний аналіз; розглядає організацію не як виробничу функцію, а як управлінську структуру; надає більшій увазі *ex ante* та *ex post* аналізу [1, с. 17].

Теорія трансакційних витрат базується на ряді особливих біхевіоральних припущень. Взавши за базову одиницю аналізу індивіда, вона намагається пояснити природу поведінки фірми, установи. Цими припущеннями є:

- гіпотеза про обмежений раціоналізм індивідів. У сфері суспільних фінансів поведінка індивідів має особливу природу і не повністю зводиться до поведінки покупця та споживчого вибору індивіда на ринку. Колективний вибір є надто відділеним у часі від процесу споживання. Внаслідок цього можуть змінитись як преференції індивіда, так і умови виконання домовленостей. Також публічна сфера відкриває більші можливості для опортуністичні діяльності вільного користувача, корисливої мотивації з метою задоволення інтересів особи за рахунок інших учасників. Адже у ринковій взаємодії індивід, здійснюючи свій споживчий, або діловий вибір усвідомлює необхідність вкладення власних зусиль, або ресурсів. У випадку суспільних фінансів, раціонально діючий індивід може голосувати за певні проекти із розрахунком, що тягар фінансування нести будуть інші. Індивіди також можуть приховувати власні реальні пріоритети, займаючи стратегічну позицію та применшуючи бажаний обсяг фінансування суспільних благ в надії на менший рівень оподаткування;
- гіпотеза опортуністичної поведінки. У публічній сфері індивіди «не завжди виконують свої обіцянки, а відступають від букви і духу угоди кожного разу, коли це відповідає їхнім цілям» [1, с. 393]. Дана гіпотеза підтверджується досвідом функціонування суспільних фінансів, коли на етапі *ex post* виборні особи реалізують програмні обіцянки у неповному обсязі, іноді відступаючи від них доволі суттєво в угоду різноманітним мотивам. Нерідко це стосується й поведінки платників податків і споживачів державних благ, діяльності державних службовців, працівників бюджетних установ. Дане припущення акцентує увагу на ролі

корисливих мотивів, відсутності повноти інформації та досвіду, що може приводити до помилкових, або не оптимальних рішень у сфері суспільних фінансів. Таким чином, застосовуючи методологічні установки теорії трансакційних витрат, на наш погляд, можна доволі ефективно пояснювати основні ефекти та причини появи неефективності у сфері суспільних фінансів.

Економічна теорія трансакційних витрат характеризується також наступними підходами, що робить її придатною для аналізу суспільних фінансів [1, с. 41]:

- базовою одиницею аналізу є ділова операція – трансакція;
- ділові операції доцільно досліджувати в термінах економії на трансакційних витратах;
- економія на трансакційних витратах передбачає можливості зміни структур управління на стимулюючі та більш адаптивні;
- у методологічному плані теорія трансакційних витрат базується не стільки, або меншою мірою на граничному аналізі, а більшою мірою на порівняльно-інституційній оцінці альтернативних порядків, організаційних структур;
- дослідження економічної організації виходить із припущення раціоналізму та опортунізму і враховує специфіку активу.

Важливою особливістю трансакційного підходу є розмежування двох видів трансакційних витрат *ex ante* (перед) та *ex post* (після) [1, с. 20]. Витрати першого виду формуються під час проектування та обговорення умов контракту, вони залежать від виду блага чи послуги, яке виробляється. До витрат другого типу відносяться вартість запуску та поточні витрати на структуру управління, функцію контролю, залагодження суперечок, збитки від хибної адаптації, яких зазнають через неспроможність відновити становище, витрати на торги і т.д. Такий підхід найбільш важливий для сфери суспільних фінансів, де укладання угоди, скажімо консенсус стосовно фіскальних питань, який закріплюється у процесі виборів (на стадії *ex ante*), та кроки по реалізації цієї угоди розмежовані у часі, що може призвести до зміни умов і, як наслідок, виправдати порушення домовленостей. Окремі автори виділяють також і витрати процесу, що триває (*ongoing cost*). Серед вітчизняних авторів необхідність врахування таких трансакційних витрат щодо функціонування інституту бюджетної політики відмічала Л. В. Лисяк [4, с. 33].

Розглянемо ключові напрямки трансакційного аналізу через призму трансакційних витрат, витрат та вигоди у сфері суспільних фінансів:

- сама постановка та винесення питань у сферу публічного обговорення пов'язана із значними

трансакційними витратами. Привернення уваги до актуальних проблем функціонування суспільства/територіальної громади потребує активності громадян і відповідних витрат. Шляхом до зниження даних витрат, що відкривається у сучасну цифрову епоху, є електронні петиції громадян, які дозволяють винести на поверхню публічного обговорення актуальні проблеми;

- процедури загальнодержавних та місцевих виборів, як складова здійснення суспільного вибору, з метою формування представницьких органів і посад, вимагають значних витрат бюджетних коштів, які є саме трансакційними витратами суспільства на з'ясування суспільних пріоритетів;
- законодавча діяльність представницьких органів, яка потребує парламентських слухань, роботи експертних служб та парламентських комітетів є ще одним видом необхідних трансакційних витрат, які покращують якість проектів нормативних документів. Це стосується й тривалих і затратних процесів парламентського узгодження міжфракційних позицій;
- ефективність суспільних фінансів напряду залежить і від якості оцінки корисності альтернативних бюджетних програм з метою їх включення у бюджетні показники, на що у розвинутих країнах витрачаються значні ресурси;
- до немінучих трансакційних витрат можна віднести також витрати на нагляд за дотриманням фіскального законодавства;
- необхідними для ефективного функціонування суспільних фінансів є також витрати на поширення, забезпечення доступності та публічності у сфері суспільних фінансів;
- однозначними *витратами* трансакційного характеру є негативи, які виникають внаслідок опортуністичної поведінки інституційних одиниць та індивідів у суспільному секторі, зокрема корупційного характеру. Прикладом таких трансакційних витрат є хабарі для того, щоб пройти «лабіринт митного контролю імпортованих товарів» [1, с. 87];
- ще одним важливим напрямком трансакційного аналізу є дослідження внутрішніх трансакційних витрат у суспільних фінансах, для прикладу на рівні бюджетної організації. Такі витрати можуть виникати внаслідок неефективної управлінської структури та недостатнього громадського контролю за функціонуванням виконавчо-бюрократичних структур;
- яскравим прикладом трансакційних витрат у сфері суспільних фінансів є функціонування

системи публічних закупівель. Оптимізація даної сфери веде до суттєвого підвищення ефективності суспільних фінансів внаслідок забезпечення кращого вибору та зменшення бюджетних видатків. Однак така оптимізація потребує додаткових трансакційних витрат на проведення торгів, регулювання та контроль у цій сфері.

На звершення, розглянемо питання певного дуалізму трактування трансакційних витрат і їх діалектичного взаємозв'язку із трансформаційними витратами. Даний дуалізм можна продемонструвати на прикладі функціонування державних пенсійних фондів та інших фондів соціального призначення, які за своєю суттю є інституціями, що здійснюють чистий перерозподіл доходів, залучаючи ресурси одних громадян та спрямовуючи їх на користь інших. З позиції суспільства, витрати на утримання таких структур є трансакційними витратами на здійснення перерозподілу доходів. Однак з погляду функціонування даного органу, як бюджетної організації, має місце безпосередня «виробнича», тобто трансформаційна діяльність із усіма елементами витрат на оплату праці, нарахуваннями, витратами матеріалів, утриманням об'єктів нерухомості тощо.

Загалом, трансакційні та трансформаційні витрати дають уявлення про причини переведення певного виду діяльності із ринкової у публічну сферу. У сукупності трансформаційні та трансакційні витрати, будучи порівнянними із вигодами – корисністю для громадян від функціонування держави (або окремих інституційних одиниць суспільного сектору) можуть

вказати на позитиви, або ж недоліки наявного інституційного механізму. Оскільки зростання корисності у сфері суспільних фінансів відбувається завдяки репрезентативності фінансової політики, то шляхом до підвищення ефективності суспільних фінансів є здійснення трансакційних витрат на заходи, що сприяють прозорості та раціональності у цій сфері, при мінімізації трансформаційних витрат.

Трансакційні витрати у суспільному секторі є, в першу чергу, витратами вибору, тому їх роль зростатиме у майбутньому в міру зростання частки громадян, що прийматимуть активну участь у публічному житті держави/громади. Слід враховувати також, що хоча трансакційні витрати є економічними витратами, однак вони не завжди носять грошову форму. Доволі часто це витрати часу на здійснення громадянської активності, грошову оцінку якої можна дати лише порівнюючи із альтернативним використанням часу. Прикладом є витрати часу особою на оцінку передвиборних програм партій, участь у публічному обговоренні проектів місцевих бюджетів чи окремих бюджетних програм.

У складі різних видів державних благ та послуг різною мірою поєднуються трансакційні та трансформаційні витрати. Скажімо при забезпеченні перерозподілу, виплаті соціальної допомоги, трансформаційні витрати є мінімальними. В інших випадках, зокрема у сфері освіти, охорони здоров'я, значну роль відіграють саме трансформаційні витрати, коли видатки на утримання бюджетної установи та оплату праці персоналу трансформуються у вироблений продукт або послугу (див. рис. 1).

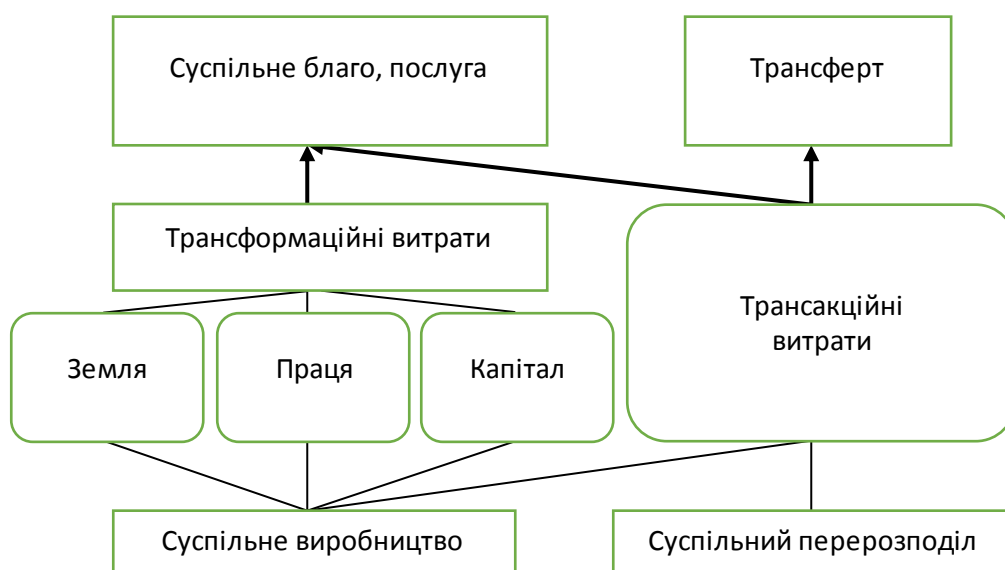

Рис. 1. Трансформаційні та трансакційні витрати у процесах суспільного виробництва та перерозподілу.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Можна припустити, що із розширенням сфери публічної взаємодії, відбувається поступове зростання вагомості трансакційних витрат, які заміщують собою трансформаційні витрати на виробництво благ та послуг державою. У сучасних умовах трансакційні витрати зростають не без участі держави, яка сама може стати джерелом вищих трансакційних витрат та втрат. При цьому, у неефективних економіках недоліки інституцій допускають високий рівень трансакційних втрат при низькій ефективності суспільних фінансів, тоді як у розвинутих демократичних державах трансакційні витрати сприяють зростанню суспільної корисності від використання публічних коштів.

Обсяг трансакційних витрат у публічній сфері змінюється із розміром групи. Із збільшенням

колективу, групи, громади, зростають і витрати на вироблення колективного рішення, врахування інтересів усіх учасників, застосовуються складніші інституційні механізми взаємодії. Тому децентралізоване прийняття рішень, яке забезпечує місцеве самоврядування, може характеризуватись нижчим рівнем трансакційних витрат.

Слід зазначити, що спрощення процедур прийняття рішень у суспільних фінансах, забезпечення їх прозорості та контрольованості, які відкриває становлення цифрової економіки та цифрового суспільства, також може сприяти зниженню трансакційних витрат. Одним із кроків у цьому напрямку є й впровадження електронного документообороту у секторі державного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів. Київ: Артек, 2001. 472 с.
2. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 198 с.
3. Ruiter, D. Is Transaction Cost Economics Applicable to Public Governance? *European Journal of Law and Economics*, 2005, № 20, p. 287–303. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10657-005-4197-5#citeas>
4. Лисяк Л. В. Трансакційні витрати функціонування інституту бюджетної політики. *Фінанси України*. 2010. № 2. С. 27–35.
5. Паєнтко Т. В. Інституціоналізація фінансової системи і трансакційні затрати у фінансових відносинах. *Економіка та держава*. 2011. № 11. С. 44–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2011_11_14
6. Матузка Я. В., Горбатюк В. І. Інституціональні аспекти трансакційних витрат. *Фінанси України*. 2015. № 12. С. 109–122.
7. Commons J. R. Institutional Economics. *American Economic Review*, 1931. vol. 21, P. 648–657. URL: https://afee.net/content/media/Institutional_Economics_AER_Commons.pdf.
8. Government Finance Statistics Manual 2014. International Monetary Fund. 2014. 446 p. URL: <https://www.imf.org/external/Pubs/FT/GFS/Manual/2014/gfsfinal.pdf>.
9. Williamson O. E. Public and Private Bureaucracies: A Transaction Cost Economics Perspective. *Journal of Law, Economics, & Organization*, 1999. Vol. 15, No. 1, p. 306–342. URL: <http://www.jstor.org/stable/3554953>.
10. Coase R. H. The Nature of the Firm. *Economica*. 1937. 4 (November)/ p. 386–405. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x>
11. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории. Пер. с англ. Москва : Дело, 2003. 464 с.

REFERENCES

1. Viliamson, O. (2001). *Ekonomichni instytutsii kapitalizmu: Firmy, marketynh, ukladannia kontraktiv*. Kyiv : Artek. [in Ukrainian].
2. Nort, D. (2000). *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky*. Kyiv : Osnovy. [in Ukrainian].
3. Ruiter, D. (2005). Is Transaction Cost Economics Applicable to Public Governance? *European Journal of Law and Economics*, № 20, p. 287–303. Retrieved from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10657-005-4197-5#citeas>.
4. Lysiak, L. V. (2010). Transaktsiini vytraty funktsionuvannia instytutu biudzhethnoi polityky. *Finansy Ukrainy*, 2, 27–35. [in Ukrainian].
5. Paientko, T. V. (2011). Instytutsionalizatsiia finansovoi systemy i transaktsiini zatraty u finansovykh vidnosynakh. *Ekonomika ta derzhava*, 11, 44–47. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2011_11_14. [in Ukrainian].
6. Matuzka, Ya. V., & Horbatiuk, V. I. (2015). Instytutsionalni aspekty transaktsiinykh vytrat. *Finansy Ukrainy*, 12, 109–122. [in Ukrainian].
7. Commons, J. R. (1931). *Institutional Economics*. *American Economic Review*. vol. 21, p. 648–657. Retrieved from: https://afee.net/content/media/Institutional_Economics_AER_Commons.pdf.
8. Government Finance Statistics Manual 2014. International Monetary Fund. (2014). Retrieved from: <https://www.imf.org/external/Pubs/FT/GFS/Manual/2014/gfsfinal.pdf>.

9. Williamson, O. E. (1999). Public and Private Bureaucracies: A Transaction Cost Economics Perspective. *Journal of Law, Economics, & Organization*, 15(1), 306-342. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/3554953>.
10. Coase, R. H. (1937). The Nature of the Firm. *Economica*, 4, 386-405. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x>
11. Khodzhsou, Dzh. (2003). E'konomicheskaya teoriya i instituty': Manifest sovremennoj institucional'noje`konomicheskoy teorii. Moscow: Delo. [in Russian].